

MIT VÁRHA-TUNK A KOGNITÍV PSZICHO-LÓGIÁTÓL?

HOZZÁSZÓLÁS CZIGLER ISTVÁN *ELŐHANG A KÍSÉRLETI PSZICHO-LÓGIÁHOZ* CÍMŰ TANULMÁNYÁHOZ

WINKLER ISTVÁN

Természettudományi Kutatóközpont, Kognitív Idegtudományi és Pszichológiai Intézet,
Budapest, Magyarország

E-mail: winkler.istvan@ttk.hu

A cikk¹ az én olvasatomban a kognitív (és implikáltan az affektív) pszichológia kutatásának mindennapi gyakorlatával, és talán létjogosultságával kapcsolatos problémákat vet fel, a kísérleti pszichológia egyetemi oktatásában felmerülő kérdéseinek ürügyén. Mivel elsősorban kutató vagyok, ezért mondandóm kizárólag a cikkben a kognitív pszichológiáról (beleértve a kognitív idegtudományt) mint tudományról felsejlő képre vonatkozik.

„KARASZ”² VAGY „NAGYBÖMB”,³ KURT VONNEGUT (MACSKABÖLCŐSŐ) UTÁN,
SZABADON

Ahhoz, hogy megtudjuk, hogy valami „feature”-e vagy „bug”, először is tudnunk kell, hogy mi a cél. Nagyvonalúan átugorva a könyvtárnyi általános tudományfilozófiai és a valamivel konkrétabb, a pszichológia tárgyáról szóló irodalmat, a kérdés tehát az, hogy mi a kognitív pszichológia célja: Mit szeretnénk elérni a humán kognitív működés pszichológiai eszközökkel folytatott tanulmányozása során? A cikkből a célnak csak egy negatív lenyomata olvasható ki. Bár erős kritikát kap a laboratóriumi kísérletezés, amikor úgy tesz, mintha valamilyen mindennapi életbeli helyzetet modellezne, az

¹ Czigler István (2021). Előhang a kísérleti pszichológiához. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 76(3–4), 601–625. DOI: <https://doi.org/10.1156/0016.2021.00037>

² Karasz: egyazon cél felé tartó emberek csoportja.

³ Nagybömb: cél nélküli karasz.

ökológiai validitás állandó szem előtt tartása sem tűnik az egyedül üdvözítő megoldásnak. Tehát, legalábbis a szerző szerint, a kognitív pszichológia célja nem a mindennapi kognitív működés leírása, ahogyan Köhler azt az észlelésre vonatkoztatva deklarálta.⁴ A cikk hasonlóképpen elutasítja a közvetlen törekvést a kognitív pszichológia mindennapi alkalmazására. Maradna a kogníció algoritmusszintű megértése (az empiricista pszichológia deklarált célja): a kogníció felbontása műveletsorokra, amelyek a bemenő adatokból és tárolt ismeretekből eljutnak a (széles értelemben vett) válasz kialakításához. Ez az út azonban, ahogyan a szerző megjegyzi, könnyen a descartes-i színház csapdájába esik, vagy ahogyan például a ma divatos prediktív kódolás (Friston, 2005) elméletből sejlik, a szubjektív benyomás epifenoménné silányul. De akkor mi is a kognitív pszichológia? Egyfajta elmehermeneutika?

Úgy tűnik, hogy a kognitív pszichológia a szimbólumlehorgonyzás problémájában (Hernád, 1992) szenved. Véleményem szerint ebből következik az a probléma, amelyet a cikk „*A kérdések nem biztos, hogy megoldódnak, de elveszítik aktualitásukat*” szakaszban fogalmaz meg, vagy az, hogy „*A szép és jól tanítható elméletek felülírhatják a valóságot*”. Lehorgonyzás hiányában a jelenségek szerepe a kognícióban bármikor újraértelmezhető.

A szimbólumlehorgonyzás problémáját egy másik területtel való kapcsolat oldhatja fel. A kognitív pszichológia számára erre a célra leginkább az idegtudomány látszik alkalmasnak. Azaz, a kognitív pszichológiai elméletek validálása az őket létrehozó idegrendszeri mechanizmusok segítségével történhet meg. Az idegtudományoknak éppen ugyanekkora szüksége van a kognitív pszichológiára. Ennek hiányában marad az, a ma divatos nagyszabású agyprojektekből sokszor tetten érhető naiv hit, hogy ha kellő alaposággal modellezzük az emberi agy idegi struktúráját és mechanizmusait, akkor elindítva a modellt, az megkérdezi tőlünk: Mit parancsolsz, kicsi gazdám?

Ebből a szempontból nézve, ha egy adott jelenségekörben a viselkedéses és idegtudományi indikátorok között jó egyezést találunk, akkor az nem idő- és pénz pazarlás, hanem remény arra, hogy megtettünk egy lépést valamilyen kognitív pszichológiai elmélet és egy agyi mechanizmus összekapcsolásához. Természetesen, a képalkotó eljárásokkal begyűjthető nagyléptékű agyműködés-jellemzők értelmezése még igen távol áll a mögöttük húzódó idegi mechanizmus megismerésétől. És nem is biztos, hogy minden esetben ezt a köztes állomást kell erőltetni. A cikk görbe tükrében ez vezet ahhoz, hogy „a pszichológusok skatulyáit” belelássuk az agyba. Véleményem szerint azonban ennek a veszélye még mindig kisebb annál, mint amikor közvetlenül kötnék össze idegrendszeri jelenségeket viselkedéses megfigyelésekkel. Bár ez elsősorban állatkísérletes eredmények értelmezése során jellemző, többnyire, legalább implicit módon az emberre is kiterjeszthetőnek tartják ezeket az összefüggéseket. Ez az út egy idegtudományi behaviorizmus felé vezet, ahol az ingert idegrendszeri aktivitásmintázatokkal helyettesítik.⁵

⁴ „There seems to be a single starting point for psychology, exactly as for all the other sciences: the world as we find it, naively and uncritically.” Köhler (1947, 3). Megjegyzendő, hogy mi sem áll távolabb az ökológiai validitástól, mint éppen a Gestalt bizonyítási módszerei.

⁵ Talán nem véletlen, hogy a fiatal kognitív pszichológia/idegtudomány, a korai pszichológiához hasonlóan, a frenológia és a behaviorizmus szkülájára és kharübdiszé között kell, hogy utat találjon magának.

Mit várok hát a kognitív (affektív) pszichológiától? Azt, hogy a viselkedést és a szubjektív belső állapotokat (világosan vagy csak sejtve emlékszem valamire, vagy egyáltalán nem; milyennek érzem egy tárgyat vagy felületet, stb.) egyszerre kezelje, magyarázva akár a köztük fennálló látszólagos ellentmondásokat is. Mindezt oly módon, hogy a folyamatok visszavezethetők legyenek idegrendszeri mechanizmusokra. Ez nagyon sok követelmény, különösen egyszerre. Más nem is jut eszembe róla, mint a klasszikus kérdés: Hogyan eszünk meg egy elefántot?

Mindezek alapján, szerintem, a kognitív pszichológia nem önálló karasz, de nem is nagybömb. És semmiképpen sem foma.⁶

IRODALOM

- Friston, K. J. (2005). A theory of cortical responses. *Philosophical Transactions of the Royal Society B-Biological Sciences*, 360(1456), 815–836.
- Hernád, I. (1992). A szimbólum-lehorgonyzás problémája. In Pléh Csaba (szerk.), *Kognitív tudomány* (pp. 207–222). Budapest: Osiris – Láthatatlan Kollégium.
- Köhler, W. (1947). *Gestalt Psychology*. New York: Liveright.

⁶ Foma: a valóságról tudomást sem vevő áltatás.